

Komunitní plán sociálních služeb regionu Brdy – Vltava

CZ.1.04/3.1.03/65.00017

Řešitel projektu: Brdy – Vltava o.p.s.

Děti a mládež v ohrožení v regionu Brdy – Vltava

Analýza zkušeností odborníků

Autor: Petra Klvačová, PhD.

Duben – červenec 2012

Úvod

Cílem tohoto textu je popsat a analyzovat zkušenosti odborníků z oblasti práce s dětmi a mládeží v regionu spadajícím pod ORP Dobříš. Konkrétním cílem je zjistit, které problémy považují zainteresovaní odborníci za nejdůležitější z hlediska problematiky dětí a mládeže v ohrožení, a jaká řešení či zlepšení situace jsou z pohledu jejich vlastní profesní situace možná a uskutečnitelná.

Níže uvedená zjištění vycházejí ze dvou základních zdrojů. Prvním z nich je doslovný přepis setkání Komise prevence kriminality města Dobříš, které se konalo 25. dubna 2012 v Dobříši. Toto setkání bylo svoláno právě s ohledem na potřebu shrnout nejdůležitější poznatky a zkušenosti týkající se ohrožených dětí a mládeže v regionu, tak aby mohly být analyzovány a následně využity pro přípravu nového komunitního plánu sociálních služeb. Zúčastnilo se ho přes 20 odborníků, kteří zastupovali téměř všechny relevantní instituce, které mají v popisu práce zabývat se dětmi a mládeží, včetně potenciálně rizikových skupin, v oblasti ORP Dobříš. Těmito institucemi jsou Městský úřad Dobříš, jeho sociální odbor, základní a střední školy a učiliště v Dobříši a dalších obcích v okolí, Městská policie Dobříš, neziskové organizace provozující volnočasová zařízení pro děti a mládež, dále ty zabývající se terénní prací s ohroženou mládeží nebo s uživateli drog, psychologické poradny a v neposlední řadě organizace poskytující sociální služby v Regionu (např. azylový dům). Diskuse se zúčastnili také zástupci MAS Brdy – Vltava, která je hlavním zpracovatelem komunitního plánu.

Druhým zdrojem informací pro tuto analýzu byl expertní rozhovor s pracovníky odboru sociální péče Městského úřadu v Dobříši – vedoucí odboru a sociálním kurátorem pro děti a mládež. Tento odbor má na starost péči o problémové děti a mládež v celém území ORP Dobříš, kam spadá celá oblast Dobříšska i Novoknínska. Z obou rozhovorů byly pořízeny nahrávky, které byly následně pro potřeby analýzy doslova přepsány.

Nejprve stručně shrneme hlavní praktická zjištění, která z analýzy získaných dat vyplynula.

Hlavní zjištění

- Většina zúčastněných se shodla na tom, že problémem, který se stále nedaří vyřešit, je snadný přístup dětí a mládeže k cigaretám a alkoholu. Pro některé skupiny dětí a mládeže mohou být rizikovým faktorem také nelegální drogy a hrací automaty.
- Zatímco v Dobříši je díky terénní práci problém nelegálních drog považován za dobře zmapovaný a podchycený, jinak je tomu v některých malých obcích. Tam mají terénní pracovníci ztížený přístup, zejména proto, že v malých lokálních komunitách je obtížné zachovat anonymitu klientů. Cílem je začít ve spolupráci s místními samosprávami tento problém systematicky řešit.
- Velkým problémem jsou sociálně slabé či jinak rizikové rodiny. Z hlediska sociální práce s dětmi a mládeží z těchto rodin je hlavní překážkou jejich špatná ekonomická situace. Ta dětem mimo jiné brání účastnit se více volnočasových aktivit a akcí pořádaných školami. Řešením by mohla být větší nabídka mimoškolních aktivit (např. kroužků) pro tyto děti zdarma.
- Sociálně slabé rodiny představují problém i na půdě škol. Rodiče nespolupracují se školou, škola nemá žádný nástroj, jak je ke spolupráci přimět. Někteří účastníci rovněž upozorňovali na možné ekonomické důvody tohoto problému.

- Rizikové rodiny by zasluhovaly soustavnější péči. V současnosti se jim systematicky věnuje pouze odbor sociální péče MěÚ Dobříš, vzhledem k rozsahu problému by však bylo užitečné jej personálně posílit. Dalším řešením by bylo působení nových subjektů z řad neziskových organizací, které by poskytovaly rodinám sociální služby.
- Každá škola v současnosti musí mít zpracován vlastní preventivní program a zaměstnávat metodika prevence. Často zmiňovaným problémem bylo to, že preventivní programy jsou zacíleny na starší děti, u nichž už může být na prevenci pozdě, a také to, že jsou příliš úzce zaměřeny na problematiku drog.
- Školám chybí finanční prostředky na preventivní práci. Konkrétně na další vzdělávání školních metodiků prevence i ostatních učitelů, tak aby byli schopni dobře pracovat s rizikovou mládeží a odhalovat včas možné problémy. Školní metodici prevence nemají snížené pedagogické úvazky, takže preventivní práci dělají nad rámec svého úvazku, prakticky ve svém volném čase
- Pomoci školám by mohlo také zřízení poradenských zařízení tak, aby interním zaměstnancem školy byl vždy alespoň jeden kvalifikovaný poradce, např. psycholog. Na to ale rovněž nejsou finanční prostředky.
- Z obecných témat byla nejvíce diskutována otázka pravidel a jejich důsledného dodržování. Podle účastníků diskuse je nedůsledné vyžadování pravidel rodiči a dalšími dospělými (učiteli atd.) velkým problémem výchovy dětí a mládeže v současné době. Projevuje se to v rodinách, ve školách i na veřejnosti. Souvisejícím problémem je malá ochota občanů aktivně zasáhnout v případě, že děti nebo mládež porušují na veřejnosti obecně platná pravidla (např. při vandalismu, kouření a podobně).

K jednotlivým zjištěním podrobněji

Hodnocení celkové situace na Dobříšsku

Jak z diskuse v rámci Komise prevence, tak i z vyjádření sociálních pracovníků MěÚ Dobříš vyplynuly některé celkové hodnotící postoje k problematice dětí a mládeže v ohrožení. Zároveň byly pojmenovány také problémy, které považují zúčastnění experti na tuto problematiku v současnosti za nejdůležitější a nejnaléhavější. K explicitně pojmenovaným problémům patří:

- Problém smysluplného trávení volného času a s tím související nárůst rizikového chování a trestné činnosti dětí a mládeže
- Problém snadného přístupu dětí a mládeže k návykovým látkám, zejména k cigaretám a alkoholu. Především v obcích mimo Dobříš jsou jako velký problém vnímány také nelegální drogy.
- Problém sociálně slabých rodin. Experti z různých oblastí se shodovali na tom, že právě z těchto rodin pochází velká část problémových či ohrožených dětí a že řešení jejich problémů je ztíženo právě komplikovaným rodinným zázemím.
- Nárůst agresivního chování dětí a mládeže, nedodržování a obtížné a nedůsledné vyžadování pravidel.
- Obtížná dostupnost volnočasových aktivit pro děti ze sociálně slabých rodin.
- Nefungující spolupráce mezi školou a rodinou, opět se to týká zejména sociálně slabých rodin.
- Problémy preventivní práce ve školách, zejména její slabé finanční a personální zabezpečení.

Co se týče celkového hodnocení situace na Dobříši, podle slov sociálního kurátora, který se v obou rozhovorech odkazoval na statistiky sociálního odboru, situace v území ORP Dobříš není tak dramatická, jak se to jeví z uvedeného výčtu problémů. Celkově se množství zjištěných případů rizikového chování mládeže v posledních letech nezvyšuje. Situace se jeví jako stabilizovaná, což vynikne obzvlášť ve srovnání s jinými regiony, např. s blízkou ORP Příbram. V individuálním rozhovoru sociální pracovníci upřesnili svou zkušenost v tom smyslu, že trestná činnost dětí na Dobříšsku je spíše výjimečná a nárazová, jedná se o jednotlivé excesy, které se už dál neopakují. Nápravně působí samotné trestní řízení, dál už si to rodina většinou vyřeší sama.

Podobně policejní statistiky, které zmiňoval přítomný zástupce městské policie, ukazují, že se za poslední tři roky situace, co se týče trestné činnosti mladistvých, v ORP Dobříš nezhoršila.

Relativně stabilizovaná situace v Dobříši může být podle jedné z účastnic diskuse, bývalé projektové manažerky Dobříše, výsledkem toho, že se Komise prevence v minulosti pravidelně scházela, že fungovala komunikace mezi zástupci města, škol a dalších institucí a že se podařilo spolupracovat při řešení některých problémů. Bylo by proto dobré činnost Komise znovu oživit, aby nedošlo postupem času opět ke zhoršení. V diskusi zazněl také názor, že v Dobříši dobře fungují neziskové organizace, např. rodinné centrum Dobříšek nebo dva nízkoprahové kluby. Podle psycholožky z rodinné poradny, která se o jejich pozitivním vlivu zmiňovala, funguje dobrá práce těchto organizací jako sněhová koule:

„Jednomu člověku pomůžete, ale není pomozeno jenom tomu člověku, ale vlastně celému okolí. Potažmo se to dostává do atmosféry celého města.“

Jak konstatovali úředníci sociálního odboru, pro situaci v Dobříši je důležité to, že se jedná o malé město, kde si všichni takzvaně „vidí do talíře“. Z hlediska práce s rizikovou mládeží je podstatné, že zde nejsou žádná skrytá místa nebo komunity, kam by se nedalo vstoupit. O vznikajících problémech se proto lze rychle dozvědět a začít je řešit.

Dostupnost návykových látek

Přibližně třetina účastníků diskuse odpověděla na otázku, jaký problém vnímají jako nejdůležitější, že to je snadná dostupnost návykových látek mladým lidem.¹ Koupit v Dobříši cigarety nebo alkohol není podle jejich zkušeností pro děti ve věku kolem 15 let a starší příliš obtížné. Někteří prodejci porušují zákon a prodávají jim je. Jak říká například zástupce nízkoprahového klubu, „alkohol prodá na Dobříši dítěti kdokoli“.

Také podle pracovnice dalšího nízkoprahového klubu si děti cigarety a alkohol kupují přímo v Dobříši. Podle ní i podle dalších účastníků je třeba více kontrolovat a stíhat prodejce. Městská policie podle odpovědi svého zástupce (ředitel MP Dobříš), prodej alkoholu a cigaret mladistvým pravidelně kontroluje. Problém je ale v tom, že podmínkou možného postihu je přistihnout prodejce přímo při činu, což je velmi obtížné. I pokud se to podaří, je maximální pokuta za tento přestupek 1000 korun.

Pokud jde o nelegální drogy, představují podle zkušeností úředníků sociálního odboru na Dobříši spíše skrytý problém, jejich prodej ani užívání nejsou viditelné přímo na ulici. Je to především díky terénní práci Magdalény, o.p.s., jejíž pracovníci dvakrát týdně na Dobříš zajíždějí a se sociálním odborem spolupracují.

¹ Podobně odpovídali v dalších rozhovorech na téma ohrožené děti a mládež učitelé z dobříšských škol. Rozhovory s nimi byly vedeny na stejné téma a jsou předmětem samostatné analýzy. Také oni považují za jeden z největších problémů dostupnost alkoholu a cigaret.

Naopak výskyt a dostupnost nelegálních drog na malých vesnicích jsou vnímány jako velký problém. Zejména z výpovědi sociálních pracovníků vyplývá, že v některých vesnicích v okolí Dobříše (Mokrovraty, Nová Ves pod Pleší) existují uzavřené drogové komunity. Tyto informace byly obsaženy i v údajích získaných za jednotlivé obce Regionu pro socio-demografickou analýzu (Vodochodský 2012). Pro terénní sociální služby zaměřené na drogovou problematiku (práci se závislými i s ohroženými skupinami) je právě prostředí menších obcí nejvíce problematické. Důvodem je skrytost tohoto problému uvnitř lokální komunity, která brání kontaktu mezi terénními pracovníky a potenciálními klienty. Kontakt s terénními pracovníky může v malé vesnické komunitě působit jako stigma, proto je obtížné pracovat nejen přímo se závislými na drogách, ale i s ohroženou nebo experimentující mládeží. Ve vesnickém prostředí podle slov terénních pracovníků chybí povědomí o tom, že terénní sociální služba není jen záležitost vyměňování injekčních stříkaček narkomanům, ale také mapování možných zdrojů problémů a preventivní práce. Podle vyjádření poskytovatelů služeb by mohlo pomoci situaci zlepšit navázání spolupráce přímo se zástupci obecních samospráv.

Dalším souvisejícím problémem, který diskutující opakovaně zmiňovali, bylo užívání alkoholu a kouření cigaret, případně i měkkých drog (marihuany) na veřejnosti – v blízkosti škol a klubů, kde se schází mládež. Problematické je v tomto případě především to, že veřejnost včetně některých zodpovědných osob (učitelů, vychovatelů apod.) tento jev toleruje nebo nedostatečně a nedůsledně postihuje. Tam, kde existují pravidla, která kouření zamezují, např. školní řády, není na jejich dodržování důsledně dohlíženo. Když jsou viníci z některého místa vykázáni, přesunou se jinam, v současnosti do skateparku.

Příkladem instituce, která se snaží podle slov jejího zástupce dodržování zákazu kouření důsledně prosazovat, je SOU Hluboš v Dobříši. Tamní učni mají zákaz během vyučování opouštět školní budovu, kde je kouření zakázáno, aby si nemohli obstarávat cigarety a kouřit v době vyučování mimo školu. Přesto však se učni snaží zákaz obcházet tím, že kouří mimo budovu, a sice při cestě z vyučovacích prostor do školních dílen a zpět. Důležitý je však samotný signál školy žákům, že porušování pravidla zákazu kouření osobám mladším 18 let nechce napomáhat.

Za místo, kde se mohou potenciálně koncentrovat rizika pro mládež, označovali účastníci diskuse rovněž dobříšské herny s výherními automaty. Také v tomto případě účastníci vyzývali k důslednému dohledu nad dodržováním zákona, který zakazuje vstup mladistvých do těchto zařízení. V této souvislosti zástupci města rovněž připomněli, že Dobříš provoz automatů omezuje vyhláškou. Zástupce městské policie Dobříš uvedl, že strážníci městské policie herny a bary s ohledem na možný výskyt mladistvých a podávání alkoholu pravidelně kontrolují.

Jako klíčový faktor, který přispívá k rozšíření kouření a požívání alkoholu mezi mladistvými, byl diskutujícími uváděn vliv jejich rodiny, pokud v ní jsou alkohol a cigarety tolerovány. Podle zkušenosti přítomných pedagogů je jejich možnost ovlivnit výchovu dětí v rodině velmi malá. Jediné, čeho mohou docílit, je to, aby ty děti, jejichž rodiče kouření tolerují, věděly, že škola takové chování tolerovat nebude. Kouření jim úplně zakázat nemohou, ale mohou trvat na tom, aby nekouřily po dobu, kdy jsou ve škole, nebo kdy se účastní akcí organizovaných školou.

Jedním z možných řešení, které se v diskusi objevilo, bylo zapojení prodejců alkoholu a cigaret do řešení problematiky jejich užívání mladistvými. Účastníci navrhovali různé možnosti, od hrozby zvýšené represe v případě, že nebudou sami prodejci více dohlížet na to, aby se mezi kupujícími neobjevovali mladiství, až po nabídku nějaké formy spolupráce a zapojení prodejců do programu prevence, či poskytování lepších informací prodejcům o tom, na jaké problémy v souvislosti s mladistvými si mají dávat pozor. Jeden z návrhů počítal s tím, že by se prodejci mohli finančně podílet na informačních kampaních proti prodeji cigaret a alkoholu mladistvým, např. přispívat na tisk

letáků. Otázkou ale je, jakou pozitivní motivaci by prodejci pro přijetí těchto návrhů, které jdou nad rámec jejich zákonných povinností, mohli mít.

Volnočasové aktivity

V Dobříši fungují dva nízkoprahové kluby, kde mohou děti trávit volný čas – Biják a Terén. Jeden z nich (Biják) je zaštitěn místním sportovním klubem, ten druhý (Terén) neziskovou organizací, která má ve své pracovní náplni poskytování sociálních služeb.

Hlavním problémem, který byl v souvislosti s volnočasovými aktivitami v rámci setkání komise diskutován, byla nabídka volnočasových aktivit pro děti ze sociálně slabých rodin. Podle informací, které zúčastnění mají, jsou totiž stávající volnočasové aktivity pro děti z těchto rodin mnohdy příliš finančně náročné. Děti ze sociálně slabých rodin se do těchto aktivit (kroužků, sportů) zapojují méně, a vzniká u nich problém se smysluplným trávením volného času.

Jak to charakterizoval v individuálním rozhovoru sociální kurátor: „Cesta ze školy je dlouhá.“ Dítě má v době po skončení vyučování, než se dostane domů, ještě relativně hodně času, a právě v tomto čase vzniká největší prostor pro rizikové chování. Nejvíce ohrožené jsou právě děti ze sociálně slabých rodin, které navštěvují zpravidla nejméně volnočasových aktivit a více času tráví na ulici.

Podle sociálního kurátora je na Dobříši nabídka mimoškolních aktivit v porovnání s ostatními obcemi velká. Děti z menších obcí, kde jsou rovněž školy, ale je tam méně kroužků a dalších organizovaných možností trávení volného času, jsou další skupinou potenciálně ohroženou rizikovým chováním. Podle názoru kurátora a vedoucí sociálního odboru by bylo skvělé, kdyby v každé obci, kde je škola, byl také nízkoprahový klub nebo zájmové kroužky zdarma.

Podle pracovnice Terénu by se mohla zlepšit spolupráce mezi školami a klubem a školy by mohly své žáky více informovat o tom, že klub, kde mohou děti trávit volný čas, v Dobříši funguje. Podle jejích slov klub disponuje grantovými penězi na realizaci preventivních programů, které jsou ale v současnosti ne zcela využity, protože je klub dětmi málo navštěvován. Pokud by školy více spolupracovaly s klubem, mohlo by jim to v oblasti prevence být užitečné. Metodická prevence z 1. ZŠ na to odpověděla, že děti z jejich školy mají informace o obou dvou klubech – Terénu i Bijáku, ale podle toho, co od nich ví, děti raději chodí do klubu Biják.

Preventivní programy na školách

Dalším z výrazných témat diskuse komise prevence byla možnost preventivního působení školy, respektive samotných preventivních programů, které by měly mít podle zákona všechny školy zpracovány a řídit se jimi. Hlavní připomínky a námítky, které diskutující vůči stávajícím preventivním programům na základě svých zkušeností vznášeli, by se daly shrnout do následujících několika bodů:

- Preventivní programy ve školách by měly začínat co nejdříve, hned na prvním stupni, jejich těžiště by nemělo spočívat až na druhém stupni. V takovém případě může být na prevenci pozdě, protože se děti mohou s problémy (drogami, alkoholem, šikanou a podobně) setkat už dříve.
- Prevence by měla být chápána v širším slova smyslu, neměla by se týkat pouze návykových látek, ale měla by se zaměřit na všechny možné problémové a rizikové situace.

- Každá škola sice musí mít preventivní program, v praxi ale chybí peníze na odborné kurzy pro učitele nebo na interaktivní kurzy pro děti. Nejsou peníze na vzdělávání školních metodiků prevence, školní metodici nemají zkrácené pedagogické úvazky.
- Ve školách chybí specializovaní učitelé nebo poradci, kteří by uměli rozpoznat náznaky šikany a věděli, jak na ně zareagovat, včetně schopnosti komunikovat nejen s žáky, ale i s rodiči.
- Součástí preventivních programů by měla být také výchova k toleranci vůči odlišnostem, včetně těch sociálních. Např. vedoucí azylového domova zmiňovala, že se děti jejich klientů setkávají ve školách, kam chodí, s velmi nepřátelským přijetím ze strany ostatních žáků. Přednáška o tom, co je azylový dům a z jakých důvodů se mohou do něj lidé dostat, by mohla pomoci tento problém zmírnit.

Často je podle diskutujících problém i v tom, že rodina a škola nadržuje ve věcech výchovy dětí a prevence rizikového chování pohromadě, ale stojí proti sobě. Rodiče jsou z doby své vlastní školní docházky zvyklí vnímat školu jako nepřítele, učitelé se naopak cítí kritikou ze strany rodičů ohroženi. Leckdy jsou v tom, jakým způsobem na děti výchovně působit, nejednotní i jednotliví učitelé v rámci jedné školy. Opakující se názory, že škola má velmi omezené možnosti, jak děti vychovávat, za všechny vystihuje citace z odpovědi učitelky a výchovné poradkyně malotřídky v těsném sousedství Dobříše:

Za nás za školy si myslím, že je taky důležitá pomoc té škole, protože dneska jsou na učitele kladeny veliké kompetence. Nejen že musí učit a vychovávat, ale i bojovat s tímhle tím a myslím si, že to je hrozně těžký a že škola potřebuje pomoc, aby uměla kompetentně jednat s rodiči. Samozřejmě, že my to ve škole nezachráníme, ale často to taky neumíme. Často neumíme rozpoznat šikanu, neumíme s ní pracovat, neumíme pracovat s pravidly, často jsou to jenom formální záležitosti.

Přítomný školní psycholog navrhoval, že by školy mohly mít vlastní poradenská zařízení, nebo alespoň interního poradce, který by byl ve škole zaměstnán a byl by s učiteli i žáky v každodenním kontaktu. Všichni by ho znali a věděli by, že se na něj mohou v případě jakýchkoli problémů obrátit. On by dobře znal prostředí školy i její osazenstvo, mohl by sledovat život školy a pružně reagovat na vznikající problémy. To, že takováto pozice ve školách zpravidla neexistuje, je obecný systémový problém, netýká se to pouze ORP Dobříš. Důvody jsou hlavně finanční, na zaplacení takového pracovníka nejsou ve školách peníze.

Propracovaný systém preventivní práce s dětmi funguje na 1. ZŠ Dobříš. Do všech tříd chodí několikrát ročně školní metodička a pracuje s dětmi, snaží se získat si jejich důvěru, takže v případě, že mají nějaký problém, vědí, na koho se mohou obrátit. Dělá to ale ve svém volném čase.

Zkušenost úředníků sociálního odboru, kterou prezentovali v individuálním rozhovoru, je taková, že školní preventivní programy nejlépe fungují u dětí ve věku do 7. až 8. třídy ZŠ. Potom nastává problémové období, kdy děti mívají problémy s přijímáním názorů dospělých. Je to kritická věková skupina, se kterou si školy často nevědí rady a obracují se na sociální odbor.

Sociální odbor se snaží školám s přípravou a realizací preventivních programů pomáhat, alespoň formou konzultací a případnou účastí ve výuce. Některé zkušenosti, které by mohly na děti preventivně zapůsobit, např. příběh konkrétního vyléčeného narkomana, však lze dětem v rámci přednášky těžko prezentovat, protože by bylo obtížné na malém městě, kde se skoro všichni znají, zachovat anonymitu.

Pravidla, normy, autorita

Tématem, které vzbudilo nejživější diskusi, byla otázka důležitosti pravidel a norem v životě dětí a mládeže, dohledu nad jejich dodržováním či porušováním a rozdělení zodpovědnosti za jejich stanovování a kontrolu mezi rodinu, školu a další společenské instituce. Toto téma odstartoval sociální kurátor z dobříšského městského úřadu řečnickou otázkou, zda již nenastal čas, kdy by se mělo od prevence a vysvětlování přejít k větší represí. Měl tím na mysli především přísnější postup vůči rodičům, kteří zanedbávají výchovu svých dětí.

Podle starosty Dobříše se ztráta autorit projevuje nejen ve škole, ale i na veřejnosti. Nástroje na vynucení dodržování pravidel existují, ale nejsou důsledně využívány. Ve školách by mělo být na dodržování pravidel důsledně dbáno.

Já si myslím, že ty nástroje máme, ale nepoužíváme je. Jak to, že dítě o velké přestávce u pošty kouří? Jak to, že dítě je ještě v deset hodin venku opilý, když je mu devět let? Jak to?

Mám zkušenost, jako kantor, že dodržování těch pravidel je velmi obtížné a i když si děti třeba ten školní řád samy vypracují, v nějaké diskusi si řeknou deset pravidel, tak potom samozřejmě musí být někdo, kdo od nich ty pravidla důsledně vyžaduje. A ty děti, pokud mají řád od mateřské školky až po nějakou rozumnou výchovnou mez, tak pořádek se může vychovávat, tak samozřejmě ten řád jim je zpočátku možná trochu těsný, ale nakonec zjistí, že tam, kde je pravidlo a řád, tam se dobře žije.

Dalším problémem je to, že i když se ve školách na dodržování pravidel trvá, po vyučování a doma si často děti mohou dělat, co chtějí. Proto je podle diskutujících z výchovného hlediska tak důležitá spolupráce mezi těmi, kdo na děti působí, na ose škola – mimoškolní volnočasové aktivity – rodina.

Podle psychologičky z rodinné poradny v Příbrami je důsledná kontrola pravidel v silách všech, kdo se na výchově dětí podílí, mají páky na to aby jejich dodržování dosáhli, je to zodpovědnost dospělých. Dospělý může vždy zasáhnout, když vidí, že se dítě dopouští porušení pravidel.

Například pracovník klubu Biják popisoval, jak on sám zasáhl v případě, kdy byl svědkem porušování norem. Ličil to na příkladu situace, kdy skupina adolescentů opakovaně kouřila marihuanu v prostoru před vchodem do klubu, kam chodí děti a mládež. Vykázal důrazně skupinku z tohoto prostoru, zároveň si je vědom toho, že se tím problém nejspíš jenom přesunul jinam. Pravděpodobně do „skateparku“ vedle 2. ZŠ Dobříš, kde se problémová mládež v současnosti schází.

Následně se rozvinula diskuse mezi zastánci větší represe vůči „pachatelům“ rizikového jednání a těmi, kteří se domnívali, že při hledání řešení na úrovni komise je třeba klást důraz hlavně na prevenci. Součástí prevence by mělo být také to, že by se měl na stanovování a udržování pravidel podílet v rámci svých možností každý občan v běžném každodenním životě, například tím že když vidí nějaký problém nebo nepravost, tak na ně upozorní. Podle zástupce městské policie naopak občané často projevují nezájem, když jsou svědky toho, že někdo něco devastuje – nevšímají si toho, nezavolají policii. Pravděpodobné důvody jsou podle diskutujících v tom, že svědci mají obavu, aby se agrese dotyčného vandala neobrátila proti nim, nebo že se necítí se být spoluodpovědní za veřejný prostor a majetek v něm, který je ničen. Někteří občané podle zúčastněných mohou považovat zavolání na policii za příliš velkou angažovanost, ze které mohou vyplývat další pro ně nepříjemné konsekvence, například povinnost svědčit.

Dalším problematickým bodem týkajícím se pravidel a jejich dodržování může být nejednotnost představ o tom, která pravidla by měla být dodržována. Může se to projevit nejen mezi školou a rodinou, kde mohou být různě nastavená měřítká, ale také mezi jednotlivými učiteli v rámci školy.

Problémy práce s rizikovými rodinami

Ve všech předchozích tématech se jako červená nit linula problematika dětí z rizikových, problémových či sociálně slabých rodin, což jsou v podstatě synonyma, která byla účastníky diskuse komise prevence používána. Práce s rizikovými rodinami je problematická jak pro učitele, tak pro psychology a poradce, zmiňovali se o ní sociální pracovníci, stejně jako terénní pracovníci a lidé pracující v nízkoprahových klubech. Velkým problémem představují sociálně slabé rodiny z pohledu pedagogů. Rodiče dětí často se školou nespolupracují a škola nemá účinné nástroje, jak je k tomu přinutit. Jak o tom mluvila například metodička prevence základní a praktické školy:

Takže základ je rodina. A v další míře je to hlavně problém sociálně slabých rodin. Nejsou peníze, děti se nezúčastní výletů, mimoškolních aktivit, kroužky je nezajímají a tak dále. A my bohužel nemáme páky, jak na ty rodiny zatlačit, aby byly schopni s tím něco dělat.

Pokud má některé dítě výchovné problémy, tak právě s jeho rodinou se obtížně spolupracuje – rodiče nezvedají telefony, nechodí na třídní schůzky. Pokud škola usoudí, že by bylo dobré, aby problémové dítě šlo k psychologovi, je obtížné k tomu rodiče přimět. Podle zkušeností vedoucí azylového domu může být příčinou slabé spolupráce rodiny a školy špatná existenční situace rodin. Například klientky azylového domu (a obecně všechny matky samoživitelky) řeší každodenně důležité praktické věci (kde budou bydlet, za co pořídí dětem oblečení), takže školní problémy dětí jsou pro ně až na dalším místě:

Ženský nemají co dát dětem do zobáčku, když nemají, neví, kde budou za měsíc bydlet, když řeší na jaře nebo v létě, na podzim, co ty jejich děti budou nosit v zimě za boty, tak chodit na školní schůzky, to je prostě v tu chvíli nezajímá. Toto si asi neumíme představit, já nechci říkat, že není řešení. Jenom podpořit myšlenku terénní práce s rodinami.

Tento výklad, tedy že za neochotou spolupracovat se školou stojí často ekonomické důvody, potvrzovali v individuálním rozhovoru také úředníci sociálního odboru. V případě sociálně slabých rodin se často jedná právě o matky samoživitelky, které bývají v zaměstnání v podřízeném postavení. Jejich absence na třídních schůzkách tudíž může souviset třeba s tím, že se nemohou uvolnit z práce.² Ekonomická situace sociálně slabých rodin byla obecně zmiňovaným problémem jak v praxi úředníků sociálního odboru, tak i učitelů dobříšských škol a dalších aktérů. Rodiče dětí někdy nemají peníze na zaplacení školních akcí, např. lyžařských výcviků, a to ani tehdy, když by jim škola půjčila zdarma vybavení. Stejný problém může pro ně být i jednodenní výlet do Prahy. Někteří rodiče nemají peníze ani na dojíždění dětí do školy, nebo na zaplacení obědů ve školní jídelně. Na ekonomickou situaci rodin by měly být brány při plánování školních akcí ohledy. Někdy je ale těžké posoudit, zda rodiče opravdu nemají peníze, nebo zda mají jiné priority, na co je použít.

Pro děti ze sociálně slabých rodin mohou být podle učitelů i pracovníků sociálního odboru finančně nedostupné i další mimoškolní aktivity, jako jsou zájmové kroužky. Řešením by mohla být nabídka kroužků zdarma.³

Opět ze zkušenosti sociálního odboru vyplynulo, že rodiče dětí ze sociálně slabých rodin, které se dostanou do problémů, mnohdy nevyužívají služeb psychologa právě proto, že je to pro ně časově či finančně náročné. Tím se kruh problému uzavírá. I když se zdá, že Region je dostatečně pokryt sociálními službami, které nejsou samy o sobě finančně náročné, pro některé rodiny jsou příliš daleko, a tudíž nejsou finančně dostupné.

² Pokud je problém dovolat se rodičům do práce, když je potřeba něco rychle řešit, může to být podle zkušeností zase způsobeno tím, že mají od zaměstnavatele zakázáno nosit u sebe zapnutý mobil.

³ Podobný názor, tj. že chybí dostupné volnočasové aktivity pro děti ze sociálně slabých rodin, se objevil také při některých pracovních setkáních, realizovaných v rámci projektu se zástupci veřejnosti ve vybraných obcích.

Sociální pracovníci o těchto problémech vědí. Dokud měl sociální odbor na starost také sociální dávky, mohli klientům rychle pomoci, např. jednorázovou dávkou. Teď jsou v této věci odkázáni na úřad práce, což je samozřejmě zdlouhavější. O přiznávání dávek se rozhoduje na ÚP, přitom ale zatím nefunguje jednotný informační systém, ze kterého by mohli pracovníci ÚP získat informace o klientech sociálního odboru.

Na sociální odbor je v současném systému delegováno příliš mnoho povinností a kompetencí. Některé z nich by přitom bylo možné přenést na jiné subjekty, např. na neziskové organizace poskytující sociální služby. Rodinám v krizi by se tak dostalo dřívější pomoci a zároveň by některé problémy, které lze vyřešit na nižší úrovni, nemusely vůbec projít agendou úřadu. Podle názoru pracovníků sociálního odboru by spolupráce mezi školou a rodinou měla fungovat tak, aby sociální kurátor nebo sociální odbor musel vstupovat do hry jen ve výjimečných případech. K tomu by mohlo pomoci zlepšení výše zmíněného problému nedostatkem financí na vzdělávání metodiků prevence a pedagogů a na školní poradce působící přímo v rámci škol.

Podle vyjádření úředníků se systematické práci s problémovými rodinami (sanaci rodin) v ORP Dobříš věnuje v podstatě jenom sociální odbor. Např. když se vrací do rodiny dítě po výchovném opatření, tak s rodinou komunikuje a pomáhá jí situaci zvládnout úředník sociálního odboru. Ten je však zároveň i tím, kdo na rodinu dohlíží a kontroluje ji. Přitom by bylo možné obě činnosti oddělit tak, že pomoc rodině by měl na starost jiný subjekt, např. nezisková organizace poskytující sociální služby, a na sociální odbor by zbyla pouze kontrola a dohled, zda se situace rodiny zlepšuje. Z toho vyplývá, že počet organizací zabývajících se sanací rodiny by se měl do budoucna zvýšit. Smysl by to mělo i s ohledem na to, že se nyní uvažuje o plošném snižování počtu dětí umístěných v ústavech.⁴

Sociální odbor by působení jiného subjektu v této oblasti velmi uvítal. V současnosti má tento úřad jenom čtyři zaměstnance a komplexní péči o rodiny se může jen těžko věnovat. Sociální pracovníci musejí dojíždět do rodin, aby mohli zpracovávat zprávy pro soud, přitom region je hodně velký – kromě Dobříšska také Novoknínsko. Navíc musejí každého čtvrt roku dojíždět za dětmi do ústavů po celé republice. Sami se ale snaží aby děti byly umístovány do výchovných ústavů jen výjimečně, pokud není jiná možnost. Názor pracovníků sociálního odboru je takový, že pro problémové děti je lepší, když projdou životem pod dohledem kurátora, ale zůstanou přitom doma.

⁴ Podle bývalé koordinátorky rodinného centra Dobříšek je zájem ze strany MPSV o to, aby RC Dobříšek požádalo o registraci sociální služby zaměřené na práci s ohroženou rodinou.